

Na koniec kilka informacji o serii „Zrozumieć Europę” której jednym z elementów jest praca K. Sójki-Zielińskiej. Pomysłodawcą całości jest Edward Malak, naukowym redaktorem prof. Antoni Mączak. Dotychczas ukazało się sześć pozycji z tej serii. Są to, prócz tutaj omówionej, Jana Baszkiewicza: *Władza*, pasjonujący esej o jej mechanizmach, postaciach i funkcjonowaniu aż po dziś dzień; Henryka Samsonowicza: *Północ-Południe*, fascynująca opowieść o politycznym i kulturowym kształtowaniu się Europy, stawiająca przed oczy, obok tradycyjnego przeciwstawienia Zachodu Wschodowi Europę północną przeciwstawioną południowej przy ich wzajemnym przenikaniu się; *Wieża Babel* Witolda Mańczaka o najdawniejszych językach subkontynentu i ich filiacjach, choć fachowa i ścisła, lecz doskonale się czytająca; egzotyczna na pozór dla historyka *Technika* Bolesława Orłowskiego, ujęta jako obraz cywilizacyjnych procesów uwarunkowanych społecznie, gospodarczo i politycznie, dosłownie zanurzona w historię. Nieco inne, bo skoncentrowane na współczesności, są wreszcie Janusza Żarnowskiego: *Spółczesność Europy XX wieku*, które zapewne staną się niezastąpioną encyklopedią dla niejednego z ich czytelników. Wszystkie te książki, objętościami prawie identyczne, wydane zostały pięknie i starannie, wszystkie zaopatrzone w indeksy. Dalsze pozycje serii, już zapowiadane, wydają się równie interesujące, ponieważ ich poziom gwarantują, tak jak już tych wydanych, znakomici i wybitni autorzy. Uważam, że powinny znaleźć się w każdej, nie tylko naukowej, bibliotece.

KAZIMIERZ ORZECZOWSKI (Wrocław)

Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Praca zbiorowa pod redakcją Jerzego Malca i Wacława Uruszczaka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 1999. ss. 361.

Przedstawiany tom jest zbiorem studiów napisanych przez trzydziestu jeden autorów. Dedykowany został wybitnemu krakowskiemu historykowi prawa profesorowi Stanisławowi Plązie w siedemdziesiąt rocznicę urodzin. O drodze życiowej i dorobku naukowym Jubilata piszą obszernie na początku tomu jego redaktorzy. Wykaz prac Profesora z lat 1957-1998 zestawili i przygotował do druku Władysław Pęksa. Z tych dwóch opracowań wylaniają się głównie nurty badawcze, będące przedmiotem zainteresowań Jubilata. Szczególnie znaczące w Jego dorobku są monografie i artykuły oraz wydawnictwa źródłowe, dotyczące ustroju wsi i prawa wiejskiego w Polsce epoki feudalnej. Ich znaczenia i przydatności dla badań historiograficznych nie można przecenić. Kolejną ważną dziedziną badań Profesora Stanisława Plązy był ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ich rezultatem są świetne prace poświęcone okresom bezkrólestwa oraz szlacheckim sejmikom ziemskim. Profesorowie Małec i Uruszczak podkreślają, że publikacje Jubilata świadczą o doskonałej znajomości źródeł historycznych, charakteryzują się bogatą faktografią oraz umiejętnością historycznoprawnej syntezy. Profesor Stanisław Pląza to nie tylko znakomity uczony, ale także nauczyciel akademicki. W swej długoletniej pracy dał się poznać jako świetny dydaktyk oraz autor skryptów i podręczników z zakresu historii państwa i prawa. W środowisku historycznoprawnym cieszy się zasłużoną opinią nie tylko rzetelnego badacza i wymagającego lecz sprawiedliwego nauczyciela, ale także prawego i życzliwego człowieka.

Zbrane w recenzowanym tomie artykuły są wyrazem holdu złożonego Profesorowi Stanisławowi Plązie przez przyjaciół, uczniów i współpracowników. Wśród autorów tekstów znaleźli się niemal wszyscy wybitni historycy prawa z polskich ośrodków uniwersyteckich. Dwie prace napisane zostały przez badaczy z zagranicy: Helenę Arkusza z Ukraińskiej Akademii Nauk i Wernera Ogrisa z Uniwersytetu Wiedeńskiego.

Dwadzieścia dziewięć tekstów, które składają się na zawartość tomu pomieszczonych zostało w trzech odrębnych częściach zatytułowanych: parlamentaryzm (10), prawodawstwo (11) i praktyka prawnoustrojowa (8). Ramy chronologiczne, w których mieszczą się publikowane studia są szerokie, obejmują bowiem okres od średniowiecza po współczesność. Z punktu widzenia ram terytorialnych zdecydowanie dominują prace poświęcone ustrojowi i prawu polskiemu.

O zagadnieniach historycznoprawnych schyłku polskiego średniowiecza piszą Zygfryd Rymaszewski (*Problem forum w sądach kościelnych późnośredniowiecznej Polski*) oraz Feliks Kiriak (*Ze stosunków ustrojowych w późnośredniowiecznym Przemyślu*). Tego też okresu dotyczy artykuł recenzyjny Józefa Matuszewskiego (*Dekrety najwyższego sądu prawa niemieckiego grodu krakowskiego*) poświęcony drugiemu tomowi monumentalnego wydawnictwa źródłowego *Decreta iuris supremi Magdeburgensis castri Cracoviensis*. O jednym z najważniejszych pomników średniowiecznego prawa ziemskiego pisze Wacław Uruszczak (*Z badań nad statutem warskim z 1423 r.*), a o nieodpowiedzialności procesowej nieletnich w polskim procesie ziemskim Bogdan Lesiński (*Dilatio propter minorennitatem w dawnym polskim procesie ziemskim*).

Najliczniej reprezentowane są studia poświęcone Rzeczypospolitej szlacheckiej. Krzysztof Góźdz-Roszkowski pisze o jednym z podstawowych postulatów ruchu egzekucyjnego jakim był zwrot dóbr szlacheckich, bezprawnie zagarniętych przez króla (*Problem restytucji dóbr ziemskich zabranych przez monarchę nullo iure w konstytucjach pierwszych sejmów egzekucyjnych*). Przedstawia akty prawne dotyczące tego problemu uchwalone na sejmach piotrkowskim i warszawskim w latach 1562-1564 oraz procedurę i realne możliwości dochodzenia przez szlachtę tych praw w praktyce. Interesujące jest studium pióra dwóch autorów poświęcone kompetencjom prawodawczym monarchy (*Uwagi o królewskim ustawodawstwie*). Stanisław Grodziski rozważa ten problem w czasach panowania ostatnich Jagiellonów, a Stanisław Salmonowicz w epoce elekcyjnej. Autorzy koncentrują się nie tyle na konstytucjach sejmowych regulujących to zagadnienie, ale piszą przede wszystkim o tym, jaką władzę ustawodawczą królowie mogli wykonywać, a jaką sprawowali w praktyce. Podejmują próbę wyjaśnienia, dlaczego władcy nie wykorzystali możliwości rozszerzenia swych uprawnień ustawodawczych, szczególnie w okresie złego funkcjonowania sejmu, zaprzepaszcżając tym samym szansę nie tylko wzmocnienia swojej władzy, lecz także państwa.

Kilka artykułów poświęconych jest polskiemu sejmowaniu i sejmikowaniu w okresie I Rzeczypospolitej. Metodologiczny tekst Jana Seredyki (*O ujednoliceniu badań nad parlamentaryzmem epoki staropolskiej*) formułuje postulaty dotyczące badań nad osobowym składem senatu i izby poselskiej. Uczeni opolscy Janusz Dorobisz i Włodzimierz Kaczorowski przedstawiają obraz polskiego senatu z XVII w., jaki wyłania się z opisów papieskiego przedstawiciela w Polsce (*Senat Rzeczypospolitej w relacji nuncjusza apostolskiego Claudio Rangoniego z 1604 r.*). Autorzy dowodzą znacznej wartości tego źródła i postulują jego wydanie drukiem. Szczególnie ważne dla dalszych badań nad szlacheckim parlamentaryzmem staną się z pewnością wyniki pracy dwóch uczonych, którzy przygotowali do wydania diariusze sejmowe i zaprezentowali je na łamach przedstawianego tomu. Zofia Trawicka opisuje istniejące w polskich i zagranicznych zbiorach *Diariusze sejmowe z lat 1638-1639*, charakteryzuje i ocenia ich zawartość oraz przedstawia autorów niektórych z nich. Znacznie szersze jest studium Henryka Olszewskiego, który kieruje pracami zespołu przygotowującego wydanie diariuszy sejmowych z czasów stanisławowskich. Swoją pracę poświęca Autor ostatniemu sejmowi I Rzeczypospolitej, którego diariusz do wydania przygotował (*O sejmie grodzieńskim 1793 roku i wydawnictwie jego diariusza*). Przedstawia dotychczasowy stan badań nad sejmem grodzieńskim i zróżnicowane opinie o jego znaczeniu. Omawia porządek sejmowania i atmosferę towarzyszącą obradom. Opisuje wszystkie zachowane w rękopiśmiennych zbiorach bibliotecznych i archiwalnych diariusze tego sejmu oraz przedstawia argumenty, które zadecydowały o przygotowaniu do wydania jednego z nich. O sejmikach szlacheckich w dobie stanisławowskiej pisze Adam Lityński (*Sejmik jako instytucja demokracji szlacheckiej 1764-1793. Tradycje – mity – nowości – utopie*). Autor zwraca uwagę na nowe, charakterystyczne dla tego okresu zjawisko, jakim było kształtowanie się diametralnie odmiennych poglądów szlacheckich na takie sprawy jak prawa polityczne szlachty nieposiadającej,

liberum veto, charakter mandatu poselskiego, rola sejmików. Uważa, że był to efekt narastającej konfrontacji między tradycją i mitem, a realizmem politycznym, który wymagał pragmatycznych rozwiązań. Prawu sądowemu w ostatnim wieku istnienia I Rzeczypospolitej poświęcony jest artykuł Mariana Mikołajczyka (*Prawo karne materialne w ustawach sejmowych w Polsce XVIII w.*), omawiający przeobrażenia, jakie zachodziły w prawie karnym. Autor zwraca uwagę na występowanie w tym okresie rzadkiego zjawiska, jakim było wyprzedzanie przez judykaturę ustawodawstwa.

Trzy teksty zamieszczone w tomie dotyczą zagadnień ustrojowoprawnych w XIX w. Mało zbadanemu zagadnieniu z okresu Księstwa Warszawskiego poświęca swój artykuł Anna Rosner (*Pierwsze sejmiki w Księstwie Warszawskim. Przygotowania do sejmu 1809 roku*). Autorka stawia i próbuje odpowiedzieć – opierając się na oficjalnych relacjach, publicystyce i pamiątnikach – na kilka ważnych pytań dotyczących roli sejmików: czy były one tylko – jak wynikało z konstytucji – zgromadzeniami wyborczymi czy też pełniły inne ważne funkcje społeczne np. integrujące i opiniotwórcze, czy nawiązywały do tradycji przedrozbiorowej, jakie nadzieje z nimi wiązano. O konfliktach i próbach porozumienia polsko-ukraińskiego na forum sejmu galicyjskiego pisze Helena Arkusza (*Sejm Krajowy Galicyjski, a kwestia stosunków polsko-ukraińskich*). Zdaniem Autorki sejm stwarzał obu narodom szansę podjęcia wspólnych działań, zmierzających do odbudowy własnej państwowości. Mimo, że do wykorzystania tej szansy nie doszło, uniemożliwiły to stereotypy oraz nie dające się pogodzić sprzeczne koncepcje państwowe, to próby porozumienia polsko-ukraińskiego wywarły znaczny wpływ na rozwój ruchów niepodległościowych obu narodów. Dziewiętnastowiecznemu prawnikowi, badaczowi i politykowi Królestwa Polskiego poświęca swoje studium Wojciech Witkowski (*Aleksander This – propagator XIX-wiecznego ustawodawstwa w Europie*). Omawia karierę zawodową i działalność naukową Thisa (1803-1846). Ponieważ omówienie jego znacznych i różnorodnego dorobku w ramach artykułu nie było możliwe Autor ograniczył się do przedstawienia ocen Thisa na temat prawa rosyjskiego i omówił jego rolę jako popularyzatora tego prawa na zachodzie Europy, czemu służyły liczne publikacje na łamach czasopism paryskich.

O prawniku i historyku, profesorze Uniwersytetu Jagiellońskiego, żyjącym i działającym sto lat później, pisze Juliusz Bardach (*Władysława Semkowicza udział w zbliżeniu polsko-litewskim*), omawiając reperkusje jakie wywołała wizyta Semkowicza w Kownie w roku 1929 i jej znaczenie dla poprawy, fatalnych w dwudziestolecie, stosunków polsko-litewskich. Okresowi międzywojennemu poświęcony jest także artykuł Doroty Malec (*Prawo ochrony przyrody w Drugiej Rzeczypospolitej*). Autorka w oparciu o materiały archiwalne przedstawia przebieg prac nad pierwszą polską ustawą o ochronie przyrody z 10 III 1934 roku, która była pionierska, także w skali europejskiej.

W prezentowanym tomie nie zabrakło też prac związanych z najnowszymi dziejami Polski. Izabela Lewandowska – Malec przedstawia w swym artykule akty prawodawcze normujące działalność i strukturę rad narodowych i odpowiada na pytanie, dlaczego system rad okazał się niewydolny mimo wielokrotnych ustawowych modernizacji (*Ustawodawstwo o radach narodowych w Polsce Ludowej 1944-1990*). Marian Kallas pisze o zagadnieniach całkowicie współczesnych, bowiem o pracach nad konstytucją III Rzeczypospolitej. Przedstawia projekty i dyskusje, dotyczące organizacji i zadań samorządu terytorialnego (*Tezy konstytucyjne z 19 stycznia 1995 roku. Z prac Rady ds. Samorządu Terytorialnego przy Prezydencie Rzeczypospolitej Polskiej*).

Kilka tekstów dotyczy tematyki historycznoprawnej ziem w przeszłości przez Polskę utraconych lub należących do niej tylko przejściowo. Do tej grupy należy zaliczyć artykuł Jerzego Walachowicza poświęcony ustrojowi Pomorza Zachodniego w okresie XII-XVI w. (*Stany a książę na Pomorzu Zachodnim w okresie Gryfitów*) oraz tekst Tadeusza Maciejewskiego o wilkierzach Gdańska, Elbląga, Torunia i Królewca do XVII w. (*Ustawodawstwo wielkich miast pruskich*). Naukowcy z ośrodka wrocławskiego, przodującego w badaniach nad ustrojem i prawem Śląska, są autorami trzech studiów. Piotr Jurek w oparciu o diariusz z początku XVIII w. przedstawia działalność sejmu śląskiego u progu kształtowania się habsburskiego absolutyzmu (*Śląski Konwent w diariuszu 1715 roku jako forma ogólnośląskiego zgromadzenia stanowego*). Dzia-

łałość sejmików śląskich w tym samym okresie omawia Marian J. Ptak (*Funkcjonowanie sejmików księstw legnickiego, brzeskiego i wołoskiego w świetle relacji z 1707 roku*). Problematyce skarbowej w okresie XVII w. poświęcony jest artykuł Kazimierza Orzechowskiego (*Kwartaly. Z dziejów podatku szacunkowego na Śląsku*).

Cztery teksty poświęcone są europejskiej problematyce historycznoprawnej. O wydarzeniach 1660 roku, które doprowadziły w Danii do ugruntowania absolutyzmu monarszego i wpłynęły w istotny sposób na zmianę źródeł finansowania wydatków państwowych pisze Anna Filipczak – Kocur (*Ustawodawstwo a duński Steuerstaat*). Andrzej Dziadzio przedstawia stosunek Wiednia do dążeń Czechów u schyłku lat sześćdziesiątych XIX w., zmierzających do odrodzenia państwowości przez przekształcenie dualistycznej monarchii habsburskiej w federację (*Stanowisko Austrii wobec programu politycznego sejmu krajowego czeskiego w latach 1867-1871*). Interesującym przyczynkiem do poznania austriackiego prawa małżeńskiego jest artykuł Wernera Ogriśa (*Umowa małżeńska Mozarta z dnia 3 sierpnia 1782 roku*). Autor cytuje m.in. kontrakt małżeński sławnego kompozytora i zwraca uwagę, że już w rok po jego ślubie austriackie prawo małżeńskie zaczęło ulegać istotnym zmianom, m.in. w wyniku uznania małżeństwa za kontrakt cywilny. Zagadnieniem z dziedziny myśli prawnopaństwowej, a mianowicie wykładni prawa poświęcony jest artykuł Katarzyny Sójki-Zielińskiej, która omawia próby powrotu w XVIII w. do znanej w czasach rzymskiej zasady, że interpretacja przepisów prawa budzących wątpliwości judykatury może należeć tylko do ustawodawcy, do którego można się zwracać w trakcie trwania procesu sądowego (*Rekurs ustawodawczy w myśli państwowej epoki oświecenia*). Autorka wskazuje przyczyny, które zadecydowały o pojawieniu się tej instytucji w myśli państwowej XVIII w. oraz przedstawia poglądy wielu wybitnych przedstawicieli zachodnioeuropejskiego oświecenia na rolę i działalność sądów.

Kończąc omawianie zawartości tomu poświęconego profesorowi Stanisławowi Płazie trzeba stwierdzić, że jest to zbiór studiów interesujący i wartościowy. Stanowi swoisty przegląd aktualnych zainteresowań badawczych polskich historyków prawa. Wynika z niego, że wielu uczonych prowadzi badania w dziedzinach, do których znaczny wkład wniósł Jubilat. Brak tylko kontynuatorów badań nad prawem wiejskim i ustrojem wsi, co świadczyć może o tym, że nie ma już dziś badaczy zdolnych do niemal benedyktyńskiej pracy, której efektem jest w tej dziedzinie dorobek Profesora Stanisława Płazy. Wydany tom uznać należy także za osiągnięcie sztuki edytorskiej. Redaktorów i wydawnictwo należy skomplementować za przejrzysty układ i bardzo staranną korektę, co w dobie składów komputerowych nie zawsze jest regułą. Na sztywnej okładce umieszczono rycinę ze zbioru J. Herburt'a „Statuta i przywileje koronne”, co doskonale współgra z treścią większości studiów zamieszczonych w tym tomie. Konkludując, książkę uznać można za godną Uczzonego, któremu została poświęcona.

KRYSTYNA SIKORSKA-DZIEGIELEWSKA (Poznań)

Stanisław Kutrzeba 1876-1946. Polska Akademia Umiejętności. „W służbie nauki” nr 2, nakładem PAU, Kraków 1998, ss. 80.

Serią „W służbie nauki” Polska Akademia Umiejętności rozpoczęła publikowanie tomów poświęconych wybitnym badaczom i organizatorom życia naukowego. W tomie I przypomniano sylwetkę Oskara Kolberga. Tom II został poświęcony Stanisławowi Kutrzebie i zawiera referaty wygłoszone w czasie uroczystego posiedzenia zorganizowanego przez Akademię z okazji 120 rocznicy urodzin i 50-lecia śmierci jej Prezesa i Sekretarza Generalnego. W tomie piszą renowowani uczeni: Wacław Uruszczak (*Stanisław Kutrzeba 1876-1946. Człowiek i dzieło*); Je-